

Kolářová, Ivana

K některým ilokučním funkcím slovesa vědět

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1991, vol. 40, iss. A39, pp. [19]-22

ISBN 80-210-0362-6

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101489>

Access Date: 11. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVANA KOLAŘOVÁ

K NĚKTERÝM ILOKUČNÍM FUNKCÍM SLOVESA VĚDĚT

Vědět označuje jednu ze základních lidských schopností „vlastnění informace“ (F. Daneš—Z. Hlavsa 1981). Autoři Slovníku spisovného jazyka českého však poukazují na škálu dalších významů tohoto slovesa, které jsou podmíněny jazykovým kontextem. Ve výpovědích *Jistě o tom ví, Ví o tom od sousedky* je *vědět* užito v primárním významu, na druhé straně v konstrukcích *Viš, to je české, Víte, měli bychom mu pomoci* poklesl význam tohoto slovesa na úroveň kontaktní partikule, jak na to upozornil V. Barnett (1979). V SSJČ nejsou opomenuty ani frazeologismy typu *kdovíkdo, bůhvíkdo, kdovíjaký, nevímco, nevímkde*, které vznikly ustrnutím větných konstrukcí „kdo + ví + spojovací výraz“ (zájmeno, spojka, adverbium). Těmito výrazy se detailně zabýval M. Komárek (1978); hodnotí je podle slovnědruhovité platnosti posledního komponentu jako zájmena (*kdovíkdo*), adjektiva (*kdovíjaký*), příslovce (*nevímkde*). V komunikačním aktu někdy fungují jako exponenty jistotní modality.

Předmětem našeho zájmu jsou výpovědi, ve kterých mluvčí užívá sloveso *vědět* jako spoluindikátoru komunikačního záměru. V tomto příspěvku se soustředíme na takové výpovědní formy, ve kterých má *vědět* podobu 2. nebo 1. osoby.

1.1 Časté jsou otázkové formy typu „*Viš/víte + obsahová věta s že*“. Mezi nimi je možné vytknout výrazný typ *Viš, že zítra přijede babička?* Stoupavá antikadence, příznačná pro otázku zjišťovací, zde však neindikuje akt otázky, nýbrž spolu se slovesem *vědět* implikuje předpoklad mluvčího, že adresátovi není sdělovaná skutečnost známá. Záměrem autora výpovědi je proto překvapit adresáta. Tuto funkci výpovědi potvrzuje skutečnost, že ji můžeme nahradit obratem *Že nevíš, že zítra přijede babička* s intonačním centrem na iniciálním *že*.

Funkce výpovědi se změní, umístíme-li na její začátek osobní zájmeno

ty; ve výpovědi *Ty víš, že zítra přijede babička* se větný přízvuk přesouvá na slovesný tvar *víš*, mluvčí ji užívá jako otázku ověřovací.

1.2 Mluvnická forma „*víš/víte* + obsahová věta s *jestli* (závislá otázka)“ indikuje pravou otázku v případech:

Víš/víte, jestli ten film už skončil?

Hodinky mi jdou pozadu. Víš/nevíš, kolik je hodin?

Autor výpovědi vyjadřuje verbálně komunikační záměr právě v závislé otázce. Užití tohoto typu otázky implikuje předpoklad mluvčího, že adresát *ví*, ale právě protože jde jen o předpoklad, objevuje se jak kladný, tak záporný tvar slovesa *vědět* a běžné je užití kondicionálu místo indikativu, především v záporu, srov. *Nevíš/Nevěděl bys, kolik je hodin?* (srov. M. Grepl—P. Karlík 1986).

1.3 V textovém úseku *Proč jste to objednávali? Víte, kolik to bude stát peněz?* je tvar slovesa *vědět* jádrem výpovědi stejné mluvnické formy jako v 1.2. Vedlejší věta ale není závislou otázkou, výraz *kolik* vyjadřuje míru vlastnosti charakterizované ve vedlejší větě, plní tedy funkci tzv. intenzifikátoru. Tento výpovědní úsek pak identifikujeme jako závislou větu zvolací. Výpověď má funkci výčitky, která bývá vyjádřena také řečnickou otázkou *Copak nevíš, kolik to bude stát peněz?* Pro indikaci tohoto komunikačního záměru je možné užít výpověď neotázkovou, srov. *Proč jsi to objednával? Jako bys nevěděl, kolik to bude stát peněz.*

1.4 V běžně mluveném jazyce zaujímají důležité místo výpovědní formy neotázkové se strukturou „*to víš/víte* + vedlejší věta obsahová“. Jsou to vždy výpovědi reaktivní:

A: *Pomohl bys mi?*

B: *To víš, že ti pomůžu*

Obrat *To víš* zde funguje jako indikátor komunikační funkce ujištění, popř. slibu. Místo osobního slovesného tvaru se někdy užívá forma neosobní *To se ví*. Souvětlná výpovědní forma může být nahrazena výpovědí s asyndetickým spojením obou úseků: *To víš, pomůžu ti / Pomůžu ti, to víš* (postpozice úseku se slovesem *vědět* je častější než antepozice).

Existují výpovědní typy, ve kterých je možná pouze forma s asyndetickým spojením výpovědních úseků. Máme na mysli typ *Musím spěchat. To víš, přijede babička*. Obrat *To víš* se stává signálem pro vyjádření omluvy (výmluvy). Neosobní forma se v tomto výpovědním typu neužívá. Tyto výpovědi nejsou přímo reaktivní, tvoří většinou součást delšího projevu mluvčího.

1.5 Na závěr se zmíníme o ustáleném obratu, který vystupuje jako samostatný výpovědní celek otázkové formy:

Víš co? Pojedeme raději domů už v pátek.

Víš co? Uvařím ti kávu.

Na první pohled je zřejmé, že výpovědní úsek *Víš co* nemá otázkovou

funkci. Charakterizujeme jej jako výraz pro indikaci komunikační funkce nabídky nebo návrhu. Někdy je rozšířen o anaforickou partikuli *tak*: *Tak víš co? Pojďme raději domů už v pátek*. Tato partikule signalizuje, že mluvčí reaguje na nějaké sdělení partnera.

2. Méně často se v běžném jazyce vyskytují výpovědi se slovesem *vědět* ve tvaru první osoby. Také mezi nimi je možné vymezit některé výrazné výpovědní typy, které jsou spjaty s určitou komunikační situací. Často se setkáváme s výpověďmi *Já vím, kolik to bude stát peněz, ale potřebujeme to. Já vím, že máš pravdu, ale bude těžké to dokázat*. Tento výpovědní typ je charakteristický pro komunikační situaci, ve které mluvčí vysvětluje svůj názor, popř. svoje jednání, které zřejmě nejsou adekvátní skutečnosti charakterizované ve vedlejší větě obsahové. Tvar *já vím* nabývá v tomto kontextu koncesivního významu „já připouštím“. Výpověď jako celek indikuje omluvu, vysvětlení. Sloveso *vědět* zde vystupuje pouze ve tvaru indikativním.

Zmíněné výpovědní typy se slovesem *vědět* pochopitelně nevyčerpávají všechny možnosti významů, kterých nabývá toto sloveso v různých kontextech. Ukazují však cesty a potřeby, z nichž je možné zkoumat sloveso *vědět* jako spoluindikátor komunikačních funkcí.

L I T E R A T U R A

- BARNET, V.: Komunikativní situace a výpověď. In: *Otázky slovanské syntaxe*, XVI/1, 1979, s. 67—75.
- DANEŠ, F.—HLAVSA, Z.: *Větné vzorce v češtině*. Praha 1981.
- GREPL, M.—KARLÍK, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha 1986.
- KOMÁREK, M.: Sémantická struktura deiktických slov v češtině. *SaS*, 39, 1978, s. 5—14.
- TĚSITELOVÁ, M.: *Kvantitativní charakteristiky současné češtiny*. Praha 1985.
- Slovník spisovného jazyka českého*, IV. Praha 1971.

ZU EINIGEN ILLOKUTIONSFUNKTIONEN DES ZEITWORTES VĚDĚT

Das Zeitwort *vědět* (wissen) kommt im Text in verschiedenen Bedeutungen vor, die vom Sprachkontext beeinflusst werden. Wir meinen vor allem diejenigen Aussagen, in denen sich dieses Zeitwort an Indikation der Illokutionfunktionen beteiligt.

Zum Beispiel in Aussagen wie *Víš, že zítra přijede babička / Že nevíš, že zítra přijede babička* hat der Sprecher die Absicht, den Adressaten zu überraschen. Die Aussage *Víš/Nevíš, kolik je hodin* wird vom Author als Frage gemeint; die Konstruktionen *To víš, Víš co?* dienen als Indikatoren der Kommunikationsabsicht „Versprechung“ (*To víš*) oder „Vorschlag“ (*Víš co?*).